

HADİS-SİYER İLİŞKİSİ VE HADİSİN SİYERE KAYNAKLIĞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

ÂDEM APAK
PROF. DR.

ULUDAĞ Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

Hiz. Peygamber'in (sas) söz ve davranışları anlamına gelen sünnet siyer ve İslâm tarihi ilminin Kur'an'dan sonraki ikinci kaynağı kabul edilir. Hiz. Peygamber (sas), başlangıçta Kur'an ayetleriyle karıştırılması endişesiyle hadislerin kaydedilmesine izin vermemiş, ancak bu ihtimal ortadan kalktıktan sonra da hadis yazımını serbest bırakmıştır. İlk siyer ve meğâzî çalışmaları aynı zamanda hadis rivayetlerinin ilk halkasını teşkil eden sahâbe nesliyle başlamıştır. Bununla birlikte bu nesil hadislerle ilgili olarak konuda müstakil kitap yazmamış, onlar sadece elde ettikleri rivayetleri bir taraftan düzensiz bir şekilde kayda geçirirken, aynı anda bildiklerini sonraki kuşağa şifahi olarak nakletmişlerdir. Siyer ve meğâziye ait ilk eserler Müslümanların ikinci nesli olan tabiûna aittir. Nitekim onlar Hiz. Peygamber (sas) zamanına ait bir kısım yazılı vesikalara ilave olarak ilk nesil olan ashaptan kendilerine sözlü olarak ulaşan haberleri nakletmeye ve kaydetmeye başlamışlardır. Sonuçta gerek hadis rivayetleri gerekse siyer ve meğâzi rivayetleri tabiûn nesline herhangi bir ayırım ve metod farklılığına uğramadan birlikte aktarılmışlardır.

Hadisin, siyer açısından yönünden ehemmiyetini ortaya koyan husus Hiz. Peygamber'in hayatı hakkında esaslı bilgiler vermesi gelir. Binaenaleyh Hiz. Peygamber'in fiilleri, sözleri ve takrirleriyle ilgili hadisler siyer yazımında temel kaynaklık eder. Kaldı ki râvilerin ve haberlere esas teşkil eden rivayetlerin tespitinde hadis eserlerinin siyer rivayetinde büyük ehemmiyeti vardır. Hadis âlimlerinin, rivayetleri metin ve sened yönünden tespit etmeye, râvilerin durumlarını açıklamaya büyük ehemmiyet vermeleri, siyer ve meğâzi kitaplarının muhtevasının da sağlam bir zemine dayanmasına vesile olmuştur. Hadisin, siyer yönünden ehemmiyetini artıran bir başka husus ise, İslâm'ın ilk dönemlerine ait siyeri konu edinen haberlerin benzer şekilde hadisler gibi rivayet şeklinde aktarılmış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Siyer, Meğâzi, Rivayet, Metin Tenkidi, Sahâbe, Tabiûn

CONNECTIONS OF HADITH-SİYAR AND ASSESSMENTS ON CONSTITUTE A SOURCE OF THE HADITH TO SİYAR SUMMARY

ABSTRACT

The sunnah which means the words and behaviors of the Prophet is accepted as the second source of Islamic history after the Qur'an. At first, the Prophet didn't allow writing hadiths because he feared confusion with the revelation. However, after this possibility disappeared, the hadiths were allowed to be recorded. The first works of siyar and magazi began with the generation of companion which constitutes the first connection link of the hadith narration. But they didn't write a separate book on this subject. On the one hand, they only recorded the narratives that they found irregularly; on the other hand, they conveyed what they knew as orally to the next generation. The first works of siyar and magazi were written by tabi'un who is the second generation of Muslims. In fact, they began to record and convey verbal news from the companions, as well as some of the written documents of the time of the Prophet. In this process, the narratives of hadith and the narratives of siyar and magazi were passed on to the second generation without any discrimination and procedural differences.

One of the main factors that increase the importance of hadith for the siyar is to give fundamental information about the life of the Prophet. For this reason, the hadiths related to the acts, words and activities of the Prophet are the main sources of Siyar construction. On the other hand, hadith sources have great value in the narrative of siyar in the determination of narratives and narrations that constitute the basis of news. The fact that Hadith scholars give importance to identify the narratives in terms of text and list of narrations also the conditions narrations (rical knowledge) has further strengthened the content of the siyar and magazi books. Another issue that increases the importance of the hadith in terms of the siyar is that the news about the early periods of Islam on the subject of siyar was narrated in the form of narrations just like the hadiths.

Keywords: Hadith, Siyar, Magazi, Narrative, Text criticism, Companion of Prophet, Tabi'un.

Giriş

İslam tarihi boyunca Müslüman müellifler tarafından Hz. Muhammed'in (sas) en doğru bir şekilde insanlığa tanıtılması amacıyla siyer nev'inden farklı tasavvurlar geliştirilmiş, bu konuda zamanla birlikte muazzam bir literatür ortaya çıkmıştır. Kaldı ki benzer özellikleri haiz siyer faaliyetleri zamanımızda da yoğun bir şekilde sürmektedir. Zaman ve şartların değişmesiyle birlikte insanların anlayışları ve dünya görüşlerinin de farklılık arz etmesi sebebiyle mezkûr değişimleri doğru olarak anlamak suretiyle asrımız insanına Allah Rasûlü'nü (sas) en güzel bir şekilde örnek sunulabilen bir anlayışla tanıtmak Müslüman ilim adamlarının aslı vazifesidir. Bu görevin en iyi şekilde ifa edilebilmesi adına İslam Peygamberi'nin (sas) bütün insanlığa tanıtılmasına vesile olacak eserlerin en muteber ve makbul kaynaklara dayalı bir şekilde telif edilmesi gerekir. Sahih siyer inşasında temel kayakların en başında ilahi vahiy, yani Kur'an-ı Kerîm gelir.

Şu bir gerçektir ki, bütün beşeriyete nihai ilahi mesaj olan Kur'an-ı Kerîm esas olarak İslâmî ilimlerin ana kaynağını teşkil eder. O kadar ki, sadece kıraat ve tefsir gibi doğrudan Kur'an'la ilgili İslâmî ilimlerin değil, başta siyer olmak üzere hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi sair dinî ilimlerin esas kaynağı da Kur'an'dır. Çünkü Kur'an zikri geçen bütün ilimlerin ana mevzularıyla ilgili temel bilgiler, esaslar ve hükümler ortaya koyar. Ayrıca Kur'an, doğrudan veya dolaylı İslâm diniyle irtibatlı olan bütün ilimlerde olduğu gibi ihtiva ettiği haberler, geçmişle ilgili aktardığı malumat ve nihayet olgularla ilgili yorumlar itibarıyla İslâm tarihinin ve siyerin de en temel kaynağı kabul edilir. Yine Kur'an umumen İslâm tarihi, hususen de de dinler ve medeniyetler tarihi, milletler ve devletler tarihi, sosyal tarih, dünya tarihi gibi

günümüzde artık bağımsız ilimler konumundaki tarih ekollerine hem kaynak teşkil ederek onlar için lüzumlu malzemeyi temin eder, hem de muhteva ve usul yönünden bu ilimlere öncülük eder.^[1]

İslâm Peygamberi'nin (sas) hayatının ve kişiliğinin tüm yönleri ve yaşadığı çevrenin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi veren diğer bir kaynak ise bizzat ondan rivayet edilen hadisler, başka bir ifadeyle kendisinin söz, fiil ve takrirlerini içine alan sünnettir. Sünnetten en iyi şekilde istifade edilebilmesi için öncelikli olarak hadislerin rivayet ve dirayet tenkidine tabi tutulmasının yanı sıra, sonuç itibarıyla içeriklerinin de temel ve esas kaynak olan Kur'an-ı Kerim ayetlerinin ışığında yeniden değerlendirilmesi zarurîdir. Zira Peygamber sonrası dönemlerde gerek siyasî, gerekse dinî sebeplerle pek çok zayıf hadis bir şekilde delil olarak kullanılmış, hatta daha da ileri gidilerek muhtelif itikadî-siyasî gruplar kendi görüşlerini desteklemek amacıyla pek çok hadis uydurmuşlardır.

Siyerin/Tarihin Kaynağı Olarak Hadis

Siyer alanında ana kaynaklar sıralamasında Kur'an-ı Kerim'den sonra hadisler gelir. Nitekim hadislerde Hz. Peygamber'in (sas) hayatının çeşitli yönleriyle ilgili farklı bablarda bilgiler bulunmaktadır. Temel hadis kaynaklarının en başta gelenleri ise İmam Mâlik'in (H.179/ M.795) *Muvatta'*, Ahmed b. Hanbel'in (H.241/M.855) *Müsned'i*, Dârimî'nin (H.255/M.869) *Sünen'i*, Buhârî'nin (H.256/M.870) *Sahih'i*, Müslim'in (H.261/M.875) *Sahih'i*, Ebû Dâvûd (H.275/M.889), Tirmizî (H.279/M.892) ve Nesaî'nin (H.303/M.915) *Sünen'*leridir.^[2]

Hadislerin gerek siyer gerekse İslâm tarihinin kaynağı olmak bakımından büyük önem arz ettiği hususu açıktır. Nitekim tarihçiler İslâm tarihinin ilk kaynaklarından söz ederken hadisin taşıdığı önemi vurgulama sadedinde tarihi (siyer) hadis ilminin bir alt dalı saymışlardır. Şüphesiz hadisin, siyer ve İslâm tarihi açısından ehemmiyetini artıran hususların başında Hz. Peygamber'in (sas) hayatı hakkında esaslı bilgiler vermesi gelir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (sas) fiilleri ve sözleri ile ilgili hadisler siyer inşasında temel kaynaklık eder. Diğer taraftan râvilerin ve haberlere esas teşkil eden rivayetlerin tespitinde hadis kaynaklarının siyer rivayetinde büyük değeri vardır. Unutulmamalıdır ki hadis âlimlerinin, rivayetleri gerek metin, gerekse sened yönünden tespit etmeye, râvilerin durumlarını açıklamaya (ricâl ilmi) ehemmiyet vermeleri, netice olarak siyer ve megâzî kitaplarının muhtevasının da daha sağlam bir zemine dayanmasına imkân vermiştir. Hadisin, siyer yönünden ehemmiyetini artıran bir başka husus ise, İslâm'ın ilk dönemlerine ait siyeri konu edinen

[1] Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy, (Ankara: 1995), 54-55.

[2] Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, (Ankara: 1991), 168 - 193.

haberlerin aynen hadisler gibi rivayet şeklinde aktarılmış olmasıdır. Hicrî İkinci asırdan itibaren İslâmî ilimlerin tedvin ardından da tasnif edilmeleri, tefsircileri, fıkıhçıları, kelamcıları ve öteki âlimleri ele aldıkları meseleler ve içtihat konularıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (sas) her türlü uygulamalarını, bunun yanında ashabın, tabiînin ve onları takip eden neslin içtihatlarının ve onların açıklamaların tespitini zaruri hale getirmiştir. Hadisler işte bu sebeple mezkûr alanlardaki araştırmaların temel dayanağını ve kaynağını teşkil eder. Bütün bunlar sebebiyle adı geçen ilimlerde bütün bakışlar hadise (sünnet) çevrilmiştir. Netice olarak Hadis sayesinde siyer sahasında da Hz. Peygamber'e (sas) ulaştırılan haberleri ve hadiseleri metin ve sened yönünden çok yönlü olarak tartışılmıştır.^[3]

Hadis âlimlerinin ittifakına göre Hz. Peygamber'e (sas) izafe ve isnad olunan her şey (her haber) hadistir. Bundan dolayı hadisçiler Hz. Peygamber'den (sas) duyulanları ve rivayet edilenleri büyük bir titizlikle kayıt altına almaya çalışmışlardır. Onun içindir ki Siyer ilminin esas membaı ve İslâm tarihinin en mühim kaynaklarından biri hadis olduğu gibi, Siyerin, dolayısıyla da tarih ilminin kurucuları da Urve b. Zübeyr, İbn Şahâb Zûhrî, Eban b. Osman, Vehb b. Münebbih, İbn İshâk ve benzeri âlimler esasında birer hadisçidirler. Buradan yola çıkarak hadis ilminin aslında siyer ilmi, siyer ilminin de hadis ilmi olduğunu, kısacası her iki ilmin de pek çok ortak noktasının bulunduğu açıkça ileri sürmek mümkündür. Unutulmamalıdır ki, tarihi haberler rivayetlere, tarihçilik de esas itibarıyla rivayetçiliğe dayanır. Rivayetler ve râviler "tarih olayı"nın baş kahramanlandırılar. Hadis ilmi ise temel olarak işte bu rivayetlerin rivayet edilme esaslarını, rivayetçiliğin ilkelerini ve râvinin niteliklerini belirler. Buna göre râvi nasıl bir kişilik olmalıdır ki rivayeti kabul edilebilir? Hangi şartlarda râvi ve rivayeti kabul edilebilir (ta'dil), hangi şartlarda kabul edilemez (cerh)? Bütün bunları belirlemek için hadis ilmi, râvinin güvenilirliğini (sika) ortadan kaldıran yalancılık (kizb), hafıza zayıflığı, unutkanlık v.s. özellikleri olup olmadığını en ince ayrıntısına kadar araştırır. Araştırmadan elde edilen neticeye göre de rivayetin mahiyeti ve kıymeti değerlendirilerek mütevatir, sahîh, hasen, mürsel, muntakî, ahad zayıf v.s. şeklinde derecelendirilir. Böylece, "cerh ve ta'dil" usûlü hadislerle birlikte aynı zamanda siyer ve tarihin kaynaklarının da sıhhatini tespit etmiş olur.^[4]

Hadis âlimleri râvilerin ve onların rivayetlerinin kabul edilebilir olmaları hususunda gerçekten çok hassas davranmışlar, bunu temin için rivayetleri

[3] Hizmetli, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, s. 168-169.

[4] Hizmetli, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, s. 172-173.

hem metin hem de sened açısından tenkide tabi tutmuşlardır. Gerçekleştirilen çabaların sonucunda “metinlerin eleştirisi” (nakd-ı mutûn) ve “râvilerin eleştirisi” (nakd-ı ricâl) adlarında iki ayrı eleştiri ilmi ortaya çıkmış, ayrıca konuları ihtiva eden bu bahiste çok sayıda eser telif edilmiştir. Diğer taraftan siyer ile alakalı malûmatın zapt edilip korunmasında en çok katkıda bulunanların başında hadis âlimleri gelir. Onların çabaları sayesinde ki, İslam’ın temel kaynakları büyük oranda bir değişikliğe maruz kalmadan sağlam bir şekilde günümüze kadar gelebilmiştir.

Hadis ve siyer bilginlerinin birbirleriyle pek çok ortak yönlerinin bulunmasına, çoğu faaliyetlerinde ortak metot takip etmelerine rağmen, zamanla birbirlerinden farklı tarz ve anlayış sergilemişlerdir. Bunun en önemli sebebi kanaatimizce tarafların misyonlarının, kendilerinden beklentilerin ve onların gayelerinin farklı olmasıdır. Şöyle ki, hadisçilerin aslı gayesi kendilerine ulaşan rivayetin sağlam bir zincirle Hz. Peygamber’e (sas) ulaşıp ulaşmadığını tespit (cerh ve tadil) eldeki rivayetleri de buna göre tasnif etmektir. Hadisin mütevatir, sahih, hasen, mürsel, garib vb şekilde tanımlanması tamamen sened ile ilgili bir husustur. Bu durumda hadisçinin vazifesinde odaklandığı asıl kısım metin değil, rivayetin sened zinciridir. Oysa siyer ve tarihçi senedi de dikkate almakla birlikte asıl olarak hadis rivayetinin metnine odaklanır. Zira onun inşa faaliyetinde asıl gerekli olan metnin verdiği bilgi, yani rivayetin içeriğidir; hadis metninden aldığı bilgi onun tarihte meydana gelen bir hadiseyi açıklamasında esas teşkil edecektir. Bu durumda siyer âlimi veya tarihçi için rivayette asıl olan onun işine yarayan metindir. Binaenaleyh tarihçi rivayet senedinin kuvvet derecesiyle ilgilenmek yerine metinde geçen bilginin kendisinin açıklamaya çalıştığı vakıya mutabakatına odaklanır. Çünkü ondan asıl beklenen senedin derecesini ve vasfını tespit değildir; bu esas itibarıyla hadisçilerin işidir. Tarihçi ise rivayette gelen bilginin kendi işine ne kadar yaradığı, odaklandığı vakıyı ne kadar açıkladığı, gerçekleşen hadisenin sebep-sonuç ilişkilerini tutarlı ve açıklayıcı bir şekilde ortaya koyup koymadığıyla ilgilenir. Başka bir ifadeyle tarihçi hadiste (sahih, hasen, mürsel, garib) şeklindeki kuvvet sıralamasından ziyade, vakıya mutabık olmayı esas alır. Bunun sonucu olarak da konu edindiği olayı daha iyi açıklıyorsa pekâlâ senedi daha makbul hadisin yerine sened açısından daha alt derecede sayılan hadisi tercih edebilir. Bazen de hadis kaynaklarında zikri geçen bir rivayet yerine, senedi sorunlu ancak metni kendi açıklamasına katkı sunan başka bir rivayeti tercih edebilir. Tabiatıyla böyle bir tercih hadis usulü açısından doğru kabul edilmez. Burada ortaya koymaya çalıştığımız iki disiplin arasındaki metot farklılığı hadisçiler ile siyer âlimlerinin karşı karşıya gelmelerini, birbirlerini tenkit etmelerini-ki çoğunlukla tenkit hadisçilerden

gelir-zamanla da onların yollarının ayrılmasını ve metotlarının farklılaşmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir ki, esasında hadisçi ile siyerci yer değiştirirse yani bir hadisçi tarihçilik yapmak istese veya bir tarihçi hadisçi olsa sonuçta onların metotları yine değişmeyecek, hadisçi her daim esas olarak sened üzerinden rivayetin mevsukiyetine odaklanacak, salt rivayeti aktarmakla iktifa edecek, buna karşılık tarihçi ise rivayet metnini esas olarak vakiya uygunluk yönüyle değerlendirecektir.

Hadis alanından ulaşılan rivayetlerde isnadın soruşturulmaya başlanması esas olarak daha erken dönemlere kadar gitse de, kabul edilen görüşe göre hadisçiler esas itibarıyla H. 2. asırdan itibaren isnad kullanmaya başlamışlardır. Bu bahiste istisnai olarak İmam Mâlik ve Ma'mer b. Râşid'de görüldüğü gibi az da olsa bazı kaynaklarda "beleşanî" veya meçhul râvilerden nakiller yapılmakta bir beis görülmemiş olmakla beraber, genel olarak hadisçiler muttasıl ve sahih isnad vermeye gayret etmişlerdir. Hadisçilerin bu genel anlayışına mukabil İbn İshâk başta olmak üzere tarihçilerin ise muttasıl sened yerine "fi mâ zükira", "huddistu", "fi mâ bellağanî", "haddesenî men lâ etthimu" gibi daha belirsizlik ifade eden ve meçhul kişileri ima eden ifadeleri sıklıkla isnadlarda kullandıkları da görülmüştür. Meslekleri gereği hadisçiler isnadın sıhhatine önem verdikleri için zayıf râvilerden mümkün mertebeye rivayet aktarmazlarken, tarihçiler konularının bütün olarak aktarma vazifelerinin bir gereği olarak zayıf rivayet aktarmakta beis görmemişlerdir. Bu sebeple hadisçiler, İbn İshâk ve Vâkîdî gibi tarihçileri cerh etmişlerdir.^[5]

Şu bir gerçektir ki kendilerinden tarihteki olayları tüm yönleriyle açıklamaları, ayrıca olayların sebep-sonuçlarıyla takdim etmeleri beklenen, üstelik incelenen hadiseyle ilgili pek çok soruya muhatap olan ve kendisinden tatmin edici bir açıklama istenen tarihçinin sadece hadisçilerin metot ve kurallarıyla ve hadisçilerin kendilerine sunduğu rivayet malzemesiyle beklentileri karşılayabilmesi hiçbir zaman mümkün olmaz. Oysa tarihçinin tarihçilik vazifesini ifa edebilmesi için gerek metot, gerekse kaynak tercihi ve çeşidinde son derece serbest hareket etmesi; hadis rivayet tekniğinden faydalanmasının yanında esas olarak tarih metodolojisinin imkânlarını kullanması gerekir. Zira salt hadis metodolojisinin imkânlarıyla tarihçilik yapmak neredeyse mümkün değildir. Şayet bu mümkün olsaydı, ayrıca siyer veya tarih ilmi ortaya çıkmaz, bu alanlardaki ilmî faaliyetler pekâlâ salt hadisçiler tarafından yerine getirebilirdi. Oysa hadisçi daha çok Hz. Peygamber'in (sas) sünnet ve hadislerini nakletmekle yetindiği için tarihçiden talep edilen konulara

[5] Bünyamin Erul, *Siret Tedkikleri*, (Ankara: 2013), 247.

değınmeyecektir. Buna karşılık siyer ve meğâzi türü yazılan eserlerde Allah Rasûlü'nün (sas) genel olarak hayatı, özel olarak da savaşları bütün teferruatıyla verilmektedir. Aynı şekilde hadisçi, hadisçilik faaliyetinde hem isnad, hem de metin bakımından belli tercihlerde bulunmak suretiyle rivayetlerden seçme yapabilirken, buna karşılık tarihçi ise bir olayla ilgili olarak elde ettiği rivayetlerden ve güvendiği kişilerden aldığı bilgileri kullanarak ve birçok rivayeti toplayarak okuyucuyu ilgilendığı olay hakkında tutarlı bir açıklama ve bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Bütün bunlar sebebiyle gerek bilginin sıhhati, gerek kaynağı, gerekse isnadı bakımından tarihçilerden hadisçilerde olduğu gibi bir hassasiyet beklemek mümkün olmaz.^[6]

Hadisçi ve tarihçinin metot farklılığını ve rivayetleri ele almadaki anlayışlarını hem hadis, hem de İslam tarihi kaynaklarında zikri geçen ve sonraki dönem İslam tarihi sürecinde özellikle şii-sünni hilafet/ı̄mamet teorilerinde referans olarak kullanılan "İmametın Kureşiliğı" bahsinde örneklendirmek mümkündür. Zira mezkûr husus hem tarihi bir vakıa olarak tarihin (siyer) hem de hakkında hadis rivayet edildiğı için hadisin konusudur. Bu sebeple konu hadisçi ile siyer/tarihçinin ortak mevzuu haline dönüşmüştür.

Öncelikli olarak ifade etmek gerekir ki halifelik meselesi Hz. Peygamber'den (sas) sonra Müslümanların karşı karşıya kaldıkları ilk dâhilî problem kabul edilir. Kaldı ki bu konu daha sonraki İslâm tarihi sürecinde sadece ilk halifenin seçimi konusu olmakla sınırlı kalmamış, zamanla ortaya çıkan Şia, Hâricilik, Mutezile, Ehl-i Sünnet gibi fırkaların temel ayırt edici esaslarından biri olarak kabul edilmiştir.

Gerek hadis, gerekse siyer ve İslâm tarihi kaynaklara göre Medineliler, Rasûlüllah'ın (sas) vefatının hemen ardından Müslümanların yönetimine talip olduklarını ilan etmişlerdir. Üstelik onlar, daha Hz. Peygamber'in (sas) techiz ve tekfin işlemleri devam ederken, Benî Sâide Çardağı adı verilen toplantı yerinde hilâfetin kendilerinin hakkı olduğunu ileri sürerek Hazrec reisi Sa'd b. Ubâde'yi bu vazifeye aday göstermişlerdi.^[7] Halife namzedi Sa'd b. Ubâde, Rasûl-i Ekrem'i (sas) düşmanlarına karşı kendilerinin koruduklarını, Arapların ancak Medinelilerin yardımıyla Hz. Peygamber'in (sas) otoritesine boyun eğdiklerini, bu sebeple Müslümanları yönetme konusunda başkalarından daha fazla hak sahibi olduklarını iddia eden bir konuşmayla adaylığını resmen ilân etmiştir.^[8]

[6] Erul, *Siret Tedkikleri*, s. 249.

[7] Vâkıdî, *Ridde*, thk. Yahyâ el-Cebûrî, (Beirut :1990), 32-33.

[8] Buhârî, "Hudûd" 31; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfiz Şelebî, (Beirut: ts.),4:309; Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Beirut: Dâru's-Süveydân, ts), 3:218.

Diğer taraftan Ensâr'ın halife seçmek için toplandığını haber alan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde ile birlikte olay yerine gitmiş^[9], Medinelilerin niyetini öğrendikten sonra onların dindeki faziletini ve Hz. Peygamber'e (sas) yardımlarını vurgulayan sözlerinin ardından şöyle bir konuşma yapmıştır:

“Biz Rasûlullah'ın (sas) yakınlarıyız, akrabasıyız. Biz hilâfetin sahipleriyiz. Araplar içinde insanların en soylusuyuz. Bundan dolayı hilâfet, Kureys'ten birine daha münasiptir.^[10] Sizler bizleri korudunuz ve bizlere yardımcı oldunuz, ancak insanlar Kureys'e tabi olurlar. Siz de bilirsiniz ki, Araplar halifelîğe sadece Kureys'i uygun göreceklendir; çünkü onlar, Arapların en değer verdikleri ve şerefli kabul ettikleri yurdun sahibidirler ve İbrahim'in (as) duasına muhatap olmuşlardır. Biz emir, sizler ise vezirlersiniz. Nitekim sizler, Resûlullah'ın da (sas) vezirleri olmuştunuz.”^[11]

Hz. Ebû Bekir'in sözleri toplantıda bulunanları genel anlamda ikna etmiş görünüyordu. Kısa süre içinde halifelik görevinin Kureys'te kalması kanaati öne çıkmaya başlayınca Hazrecli Hubâb b. Münzir, karşılıklı olarak birer kişinin bu makama getirilmesini teklif etmişse de onun sadece Mekkeli Müslümanlar değil, bizzat Ensâr ileri gelenleri Üseyd b. Hudayr ile Beşîr b. Sa'd dahi makul karşılamamışlardır.^[12] Aynı anda Medineli Beşîr b. Sa'd ve Ma'n b. Adî bir adım daha atarak hilâfetin Kureys'in elinde kalmasının gereğini vurgular mahiyette görüş bildirmişler, netice itibarıyla bu ifadeler Muhâcir temsilcilerinin elini daha da güçlendirmiştir.^[13] Hz. Ebû Bekir yeni gelişme üzerine yanında bulunan Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde'yi işaret ederek onlardan herhangi birini halife olarak seçebilecekleri tavsiyesinde bulunmuş, ancak onlar, bu görev için en uygun adayın Ebû Bekir olduğunu söylemişlerdir.^[14] Netice itibarıyla Müslümanların halife adayı ortaya çıkmış, başta Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde olmak üzere orada hazır bulunan az sayıdaki Kureysli, ardından Medineliler Hz. Ebû Bekir'e sırayla biat etmeye başlamışlardır.^[15] Bu şekilde hem Ensâr'ın

[9] Vâkıdî, *Ridde*, s. 35; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, thk. Muhammed Hamidullah, (Jerusalem: 1963), 580-581; Taberî, *Tarih*, 3:219.

[10] Vâkıdî, *Ridde*, s. 35-36; Ya'kübî, *Tarih*, (Beirut: 1960), 2:123; Taberî, *Tarih*, 3:206.

[11] Buhârî, “Hudûd” 31; Vâkıdî, *Ridde*, s. 36-37; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 310; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3:182; Belâzürî, *Ensâb*, 582.

[12] Buhârî, “Hudûd” 31; Vâkıdî, *Ridde*, s. 38. Bunun imkânsızlığı konusunda Hz. Peygamber'den (sav) şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “İki halîfeye birden biat edilirse, onlardan ikincisini öldürün. Siz bir kişinin etrafında birlik halinde iken bir başkası gelerek kuvvetinizi kırmak veya cemaatinizi bölmek isterse, onu da öldürün”. (Müslim, “İmâret” 60,61).

[13] Vâkıdî, *Ridde*, s. 34-35, 41; Taberî, *Tarih*, III, 221.

[14] Vâkıdî, *Ridde*, s. 36; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4:310; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2:269-270; Belâzürî, *Ensâb*, 582; Ya'kübî, *Tarih*, 2:123.

[15] Buhârî, “Fedâilu'l-Ashâb”, 5, “Cenâiz”, 3, “Megâzi”, 11, 83; Müslim, “Hudûd” 15; Vâkıdî, *Ridde*, s. 41-42; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4: 310; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2:269, 3:185-187; Taberî, *Tarih*, 3:206.

sebeplenebileceği bir yönetim krizi engellenmiş, hem de Müslümanların Hz. Peygamber'den (sas) sonraki idarecisi belirlenmiştir.

İlk halife seçimi toplantısının muhtevasıyla ilgili olarak gündeme gelen bir diğer mesele ise, halife seğiminde üzerinde konuşulduğu iddia edilen, hatta bu konudaki tartişmaların merkezinde yer alan "İmamlar Kureyş'tendir" hadisi- dir.^[16] Buna göre Hz. Ebû Bekir, kendisinin halife seğildiği toplantıda mezkûr hadisi delil göstermek suretiyle haklılığını ispat etmiş, mesele kapanmış, hilafet tartişması bu şekilde sona ermiştir. Üstelik daha sonraki dönemde ise başta fıkıh ve kelâmcılar olmak üzere Ehl-i Sünnet uleması mezkûr hadisten yola çıkarak halifelik için Kureyş'e mensubiyetin bir şart olduğu kanaatine ulaşmışlardır.^[17] Nitekim Ebû Hanîfe (150/767), İmam Şâfi'î (204/820), Ahmed b. Hanbel (241/855) İmam Mâturidî (333/944), Gazâlî (505/1111), Ebu'l-Mu'in en-Nesefî (508/1115), Şehristânî 584/1153), İbn Teymiyye (728/1328) halifeliğin mutlak anlamda Kureyş'e ait olduğu hükmünü vermişlerdir. İmam Eř'arî (324/935), Abdülkâhir el-Bağdâdî (429-1038), Mâverdî (450/1058), İbn Hazm (456/1064) gibi âlimler ise, aynı kanaati paylaştıktan sonra, zikri geçen hadisin toplantı sırasında dile getirildiğini, bunun üzerine Ensâr'ın halifelik talebi ve ısrarından vazgeçtiğini ileri sürmüşlerdir.^[18]

Hadis kaynaklarında imamın Kureyş'ten olması gerektiği şeklinde rivayetler bulunmaktadır ve bunların sıhhat açısından da şüphe götürmeyecek derecede olduğu anlaşılmaktadır.^[19] Hadisçi açısından hilafet tartişması burada bitmiştir. Dolayısıyla hadisçi hadiseyle ilgili olarak bundan sonraki gelişmeler için herhangi bir ağıklanamam yapmayacaktır. Buna karşılık kaynakların aktardığına göre Ensâr, Muhâcir önderleriyle yaptığı görüşmelerin sonuna kadar halifeliğin kendilerinde kalması hususunda ısrarcı olmuş, bu gerçekleşmeyince Kureyşli halifenin yanında aynı anda kendilerinden de birinin halife olmasını teklif etmiştir. Bu durumda Medinelilerinin ya Allah Rasûlü'nün bu konudaki hadisini bilmediği ya da toplantı esnasında Hz. Peygamber'in (sas) hilâfetle ilgili ağık tavsiyesini duydıkları halde buna itibar etmedikleri, halifelik meselesinde ısrarcı oldukları hususu akla gelir ki, böyle bir tavır hicretten itibaren Allah Rasûlü'nün (sas) yolunu takip eden Ensâr için bir ta'n olur. Üstelik başta Ensâr'dan Hubâb b. Münzir olmak üzere, bir kısım sahâbîler, halifelikte

[16] Buhârî, "Menâkıb", 1, 2; Müslim, "İmâret", 2, 3, 4; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 310; Belâzürî, *Ensâb*, 582-584.

[17] Hasan Gümüşoğlu, *İslâm'da İmamet ve Hilâfet*, (İstanbul: 1999), 219.

[18] Bu konuda bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ali Bakkal, "Ebû Bekir'in Halife Seçilmesinde 'İmamlar Kureyştendir' Hadisinin Rolü Üzerine", *İSTEM*, yıl: 3, sy. 6, Konya (2006): 87-90.

[19] Hadisin sıhhati hakkındaki bilgi ve değerlendirmeler için bk. Hüseyin Kahraman, Hüseyin, *Maturidilikte Hadis Kültürü*, (Bursa: 2001),. 69-71.

asıl Medinelilerin hak sahibi oldukları iddialarını mezkûr hadisi duymalarına rağmen devam ettirmişlerdir.^[20] Rivayeti sunmakla vazifesini yapmış olmakla hadisçinin sustuğu bu noktada, kendisinden hadisenin gelişme ve sebep-sonuçlarıyla ilgili açıklama beklenen tarihçi refleksinin devreye girmesi gerekir. Tarihçi hadisçilere itibar ederek “*İmamlar Kureyş’tendir*” rivayetini kabul ettiğine göre, bu rivayet vakia ile nasıl telif edilebilir? Kanaatimizce bu hadiste zikredilen mutlak anlamda halife değil, Hz. Peygamber’in (sas) tayin ettiği seriyye komutanları ve kabile başkanları kastedilmiştir. Nitekim Allah Rasûlü (sas) gerek seriyyelerde, gerekse gaza gönderdiği ordularda Muhammed b. Mesleme ve Abdullah b. Revâha dışında tamamı Kureyş’ten olan komutanlar görevlendirmiştir.^[21] Ancak zamanla “imam” lafzının halifeler için kullanılmaya başlanması ve seçilen halifelerin de Kureyş’ten olması sebebiyle hadisin gerçek anlamı unutulmuş, hilâfetin mutlak anlamda Kureyş’e ait olduğu hususu bir nass gibi kabul edilmiş, bunun sonucunda ise Kureyş’e mensubiyet Ehli Sünnetin hilâfet teorilerinde halifelik şartlarından biri haline getirilmiştir.^[22]

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Ebû Bekir’in halife seçilmesindeki var olan problemin çözümünde belirleyici esas unsur, hadis kaynaklarında zikri geçen hadis değil, esas itibarıyla yaşanan dönemin tarihî, siyasî ve içtimâî şartlarıdır. Hakikaten bu vasatta Kureyş’ten başka bir kabilenin Arap toplumunu kuşatması mümkün değildi. Zira Kureyş kabilesinin gücü ve asabiyeti o asrın toplulukları tarafından kabul edilmiş durumdaydı. Buna karşılık Araplar nazarında Medinelî Ensâr’ın asabiyeti aynı derecede güçlü değildi. Hadisenin bu boyutuna İbn Haldûn şu şekilde işaret eder:

“Başkanlık, kuvvet ve kudrete dayanır. Bu sebeple bir sülalenin diğerlerine başkanlık yapabilmesi için, onlardan daha güçlü olması gerekir. Bu güç ve kudretin kaynağı ise asabiyettir.”^[23] *“Asabiyet sahibi, hem devleti hem de kendisini koruyabilecek ve ülkeyi de idare edebilecek kabileden bir kişinin yönetimin başına geçmesi, Müslümanların gönüllerini rahatlatır ve istikrar meydana getirir. Kureyş o çağda Mudar kabilelerinin asabiyetini kendisinde toplamış ve Mudar’ın diğer kabileleri arasında izzet ve şerefiyle tanınmıştı. Bu kabile aynı zamanda sayılarının çokluğu ve asabiyetinin gücü ile başkalarından ayrılıyordu. Diğer Arap kabileleri Kureyş’in bu kudret ve şerefini itiraf ediyor-*

[20] Bu konuda bk. Cem Zorlu, *İslam’da İlk İktidar Mücadelesi*, (Konya: 2002), 73-142.

[21] Muhammed b. Melseme, Zü'l-Kassa seriyyesinde komutanlık yapmış, Abdullah b. Revâha ise Mûte savaşında üçüncü komutan olarak şehit olmuştur. Vâkıdî, *Kitabu'l-Megâzi*, thk. Marsden Jones, (Beirut: 1984), 2:551, 756.

[22] Bakkal, Ali, s. 93-103. Bu konuda karşılaştırma için bk. Hilâfetin Kureyşliliği konusunda bk. M. Said, Hatiboğlu, “Hilâfetin Kureyşliliği”, *AÜİFD*, c.XXIII, (Ankara: 1973):121-123; Zorlu, Cem, *İslâm’da İlk İktidar Mücadelesi*, s. 115-116.

[23] İbn Haldun, *Mukaddime*, thk. Abdülvâhid el-Vâfi, (Mısır: 1957), 2: 488-489.

lar ve onların bu üstün kuvvetlerine boyun eğiyorlardı. Diğer Mudar kabileleri Kureyş ile ihtilâfa düşmekten ve savaşa girmekten çekinirlerdi. Çünkü bu takdirde aradaki birlik bağları çözülür ve toplulukları dağılırdı. Kureyş üstün kudretiyle halka istediğini yaptıracağı için, düzeni temin edebilirdi. İşte bunlardan dolayı halifenin onlardan olması gerekli görülmüştür.^[24]

İbn Haldûn'un yapmış olduğu bu değerlendirmeler, halifelik meselesinin konjonktürel bir mesele olduğuna, yani o dönemin sosyo-politik durumuna işaret eder. Dolayısıyla bir genelleme yaparak hilâfetin mutlak anlamda Kureyş'in elinde kalması gerektiği düşüncesi doğru kabul edilmemelidir. O günkü şartlarda Kureyş'in diğer kabilelere nazaran daha güçlü, dolayısıyla iktidara daha yetkin olduğu, Arap toplumunda siyasî, içtimaî, iktisadî ve dinî yönden Kureyş'e rakip olabilecek bir kabilenin bulunmadığı açıktır. Ancak bu konunun ilelebet böyle devam edeceği söylenemez; zaman geçip şartlar değiştiği takdirde pekâlâ başka kabile veya milletler de aynı görevi üstlenebilir.^[25]

Sonuç

Kur'an'ı Kerim'den sonra siyerin en önemli kaynağı Hz. Peygamber'e (sas) isnad ve izafe edilen hadislerdir. Rivayet olmaları ve mana rivayetiyle aktarılmaları Hadisler, hiçbir zaman Kur'an ayetleri kadar kesin ve kuvvetli bir delil olamazlar. Bununla birlikte hadis dışındaki diğer rivayetlerle karşılaştırıldığında rivayet ve dirayet tenkidi süzgecinden geçmesi sebebiyle hadisler yine de kaynak değeri daha yüksek bilgilerdir. Binaenaleyh siyer çalışmalarında hadis kaynaklarından, özellikle de hadisin vakıya ile ilişkisini kurmada önemli bir vazife ifa eden ve sebep-i vürudu izah eden hadis şerhlerinden mutlak anlamda ve azami derecede istifade etmek gerekir. Bununla birlikte tabiatı itibarıyla hadisler sadece konu edinilen olay veya şahısla ilgili ellerinde olan ayrıca kronolojik açıdan düzensiz sınırlı rivayetleri sunarlar ki bu bilgiler esas olarak kastedilen hadiseyi açıklamada büyük oranda yeterli olmaz. Bu durumda hadiselerin sebep ve sonuçları dâhil bütün yönlerini araştırma ve hadiseyle ilgili muhtemel, hatta muhayyel sorulara cevap verme gibi vazife üstlenmiş olan tarihçi ulaşabildiği hadisleri vakıya mutabıklık veya açıklamaya uygunluk çerçevesinde değerlendirecek, sonuçta kendisine kaynaklık eden rivayetler arasında salt hadis metodolojisine göre değil, tarih metodolojisi çerçevesinde tercihlerde bulunacak, bazen de hadisçinin kendi usulüyle makbul sayıp sunduğu rivayet yerine hadis tekniği açısından ikinci derecede kuvvetli, hatta zayıf sayılan başka rivayet ve şahitliklere dayanarak hadiseleri

[24] İbn Haldun, *Mukaddime*, 2:585-586.

[25] Zorlu, Cem, *İktidar Mücadelesi*, s. 118.

açıklayacaktır. Bu anlayış ve metod farkının sebebi ise hadisçi ile tarihçinin misyonunun ve gagesinin, başka bir ifadeyle kendilerinden beklenin farklı olmasından başka bir şey değildir.

Kaynaklar

- Bakkal, Ali. “Ebû Bekir’in Halife Seçilmesinde ‘İmamlar Kureyştendir’ Hadisinin Rolü Üzerine”, *İSTEM*, yıl: 3, sy. 6, Konya (2006): 87-90.
- Belâzürî. *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, thk. Muhammed Hamidullah, Jerusalem: 1963.
- Erul, Bünyamin. *Siret Tedkikleri*, Ankara: 2013.
- Gümüşoğlu, Hasan. *İslâm'da İmamet ve Hilâfet*, İstanbul: 1999.
- Hatiboğlu, M. Said, “Hilâfetin Kureyşiliği”, *AÜİFD*, c.XXIII, (Ankara: 1973):121-123.
- Hizmetli, Sabri. *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara: 1991
- Horovitz, Josef. *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, çev. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen, Ankara: 2002.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, 3 cilt, thk. Abdülvâhid el-Vâfi, Mısır: 1957.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4 cilt, thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfiz Şelebî, (Beirut: ts.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8 cilt, (Beirut: Dâru's-Sâdır, ts.
- Kahraman, Hüseyin. *Maturidilikte Hadis Kültürü*, Bursa: 2001.
- Paret, Rudi. *Kur'an Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy, Ankara: 1995.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: 1998.
- Taberî. *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 10 cilt, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beirut: Dâru's-Süveydân, ts.
- Terzi, Mustafa Zeki. *İlk Siyer-Meğâzî Yazarları ve Eserleri*, Samsun: 1995.
- Vâkîdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, 3 cilt, thk. Marsden Jones, Beirut: 1984.
- Vâkîdî. *Ridde*, thk. Yahyâ el-Cebûrî, Beirut:1990.
- Ya'kûbî. *Tarih*, 2 cilt, Beirut: 1960.
- Zorlu, Cem. *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Konya: 2002.

